

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کتیبه در معماری اسلامی ایرانی

نویسنده : نیما نیازمند-حمید مطلبی

انتشارات رسانه تخصصی / ۱۳۹۷

سرشناسه	نیازمند، نیما، ۱۳۶۶ -
عنوان و نام پدیدآور	کتیبه در معماری اسلامی ایرانی / نویسنده نیما نیازمند، حمید مطلبی؛ [برای] مرکز تحقیقات معماری اسلامی ایرانی.
مشخصات نشر	تهران: انتشارات رسانه تخصصی، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	۱۸۰ص: مصور(بخشی رنگی)، جدول.
شابک	978-600-293-368-3
وضعیت فهرست نویسی	فیبا
موضوع	کتیبه‌های اسلامی -- ایران
موضوع	Inscriptions, Islamic -- Iran
موضوع	کتیبه‌ها -- ایران
موضوع	Inscriptions -- Iran
موضوع	کتیبه‌های فارسی -- ایران
موضوع	Inscriptions, Persian -- Iran
موضوع	معماری اسلامی -- ایران
موضوع	Islamic architecture -- Iran
موضوع	کتیبه‌ها
موضوع	Inscriptions
موضوع	خط بنایی -- ایران
موضوع	Architectural inscriptions -- Iran
شناسه افزوده	مصری، حمید، ۱۳۶۷ -
شناسه افزوده	مرکز تحقیقات معماری اسلامی ایرانی
رده بندی کنگره	NK1۲۲۲/ن ۳۲ ۱۳۹
رده بندی دیویی	۷۱۰ ۴۴۲
شماره کتابشناسی ملی	۵۳۲۹۶۰۴

نشانی: تهران، میدان فردوسی، خیابان انقلاب، خیابان کوان، پلاک ۸، طبقه همکف
 • تلفن: ۶۶۷۳۷۱۳۳ - ۶۶۷۳۳۳۲ - ۴۹۱۰۹ - ۱۱۲۳۰

کتیبه در معماری اسلامی ایرانی

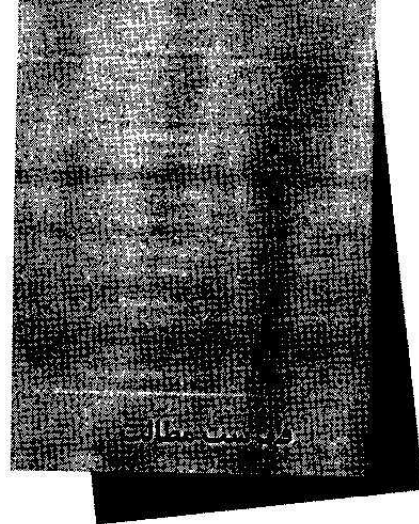
• نویسنده: نیما نیازمند-حمید مطلبی

• شابک: ۳-۳۶۸-۲۹۳-۶۰۰-۹۷۸

• نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۷

• شمارگان: ۱۰۰۰

• قیمت: ۳۸۰۰۰ تومان

۷	پیشگفتار
۱۰	مقدمه
۱۳	فصل اول: مشخصات کلی کتیبه ها
۱۳	اهمیت کتیبه ها در معماری
۱۴	اهداف کتیبه ها
۱۵	محتوای کتیبه
۱۷	پیچیدگی کتیبه ها
۲۰	مصالح و تکنیک های تزئینات در کتیبه های معماری
۲۱	کتیبه های اجرا شده بر روی مصالح مختلف
۲۲	فصل دوم: انواع تزئینات نقوش در کتیبه
۲۲	بررسی طرح های رایج در معماری اسلامی در غالب برخی هنرهای تزئینی
۲۴	نقوش گیاهی طبیعی
۲۵	اسلیمی
۲۹	نقوش گیاهی ختایی:
۳۲	قوس حلزونی (اسپیرال)

- ۳۲..... گل شاه عباسی و گل چند پر (آذین گل سرخی)
- ۳۷..... تذهیب
- ۳۷..... نقوش بافتی
- ۳۸..... نقوش تشعیر
- ۳۹..... انواع رنگ های نگارگری، تذهیب و تشعی
- ۳۹..... نقوش سوزنی و آرده کاری
- ۴۰..... هندسه در معماری
- ۴۱..... تعاملات با هندسه در گذشته
- ۴۱..... هدف به کارگیری هندسه مناسب
- ۴۳..... استفاده از ویژگی هندسی بناها
- ۴۴..... ریشه های هندسه و تناسب قوسی
- ۴۵..... رابطه هندسه و دین
- ۴۶..... هندسه در معماری اسلامی
- ۴۷..... کاربرد هندسه و ریاضی در معماری
- ۴۹..... نقوش هندسی و گره چینی در معماری
- ۵۰..... گره ها
- ۵۱..... انواع گره
- ۵۲..... انواع آلات گره ها
- ۵۴..... فلسفه معنوی ترنج و شمسه
- ۵۴..... ترنج
- ۵۷..... فصل سوم: ساختار و اصول و مبانی خط و کتیبه ها
- ۵۸..... حسن وضع و حسن همجواری
- ۵۹..... تناسب
- ۶۰..... تناسب کلی

۶۰	ترکیب
۶۲	کرسی
۶۳	بررسی ساختار اصول و مبانی کتیبه در نمونه محراب مسجد جامع تبریز
۶۶	حسن مجاورت
۶۷	گره‌بندی
۷۰	خلوت و جلوت
۷۱	فصل چهارم: خط و هنر خوشنویسی در کتیبه‌های معماری اسلامی ایرانی
۷۷	بررسی نوع خط کتیبه
۷۸	خط کوفی:
۷۹	خط بنایی
۸۵	خصوصیات خط محقق
۸۶	جداول های بررسی کمیت خط کوفی از سده های - چهارم - انهم
۹۲	خط ثلث
۹۳	چند نمونه کتیبه به خط ثلث
۹۴	خصوصیات خط ثلث
۹۸	برسی شاکله کلمات در خط ثلث
۱۰۲	تحولات خط ثلث و تاثیر مواد و فن اجرا بر گوناگونی کتیبه ها
۱۱۰	مقایسه سه کتیبه و بررسی تطبیقی آنها با هم
۱۱۱	نستعلیق
۱۱۲	خصوصیات خط نستعلیق
۱۱۶	فصل پنجم: پیشرفت کتیبه نگاری در دوران حکومت های تاریخی ایران
۱۱۶	دوره سلجوقیان
۱۱۹	دوره ایلخانان

۱۲۲	تنوع کتیبه های تزئینی محرابهای عصر ایلخانی
۱۲۴	بررسی رابطه خط با تزئینات در دوره ایلخانی
۱۲۹	مضمون کتیبه های گچبری در دوره ایلخانی
۱۴۰	کتیبه ها در دوره صفوی
۱۴۲	خطاطان مسجد شیخ لطف الله
۱۴۴	ساختار کتیبه های ثلث در دوره صفوی
۱۴۵	مقایسه دو نوع ترکیب بندی کتیبه های ثلث دوره صفوی
۱۴۶	گرسه بندی در کتیبه های ثلث صفوی
۱۴۷	رنگ در کتیبه های صفوی
۱۴۸	مقایسه دو روش کتیبه نگاری کسر هفت رنگ و معرق در دوره صفوی
۱۵۰	مصالح اجرای کتیبه های دوره صفوی
۱۵۲	شیوه اجرای کتیبه های نستعلیق صفوی
۱۵۵	درصد فراوانی کتیبه های دوره صفویه
۱۵۷	خصوصیات کتیبه های ثلث در دوره قاجار
۱۵۹	ساختار خط ثلث در دوره قاجار
۱۶۱	خوشنویسان برجسته نستعلیق اصفهان در دوره قاجار
۱۶۴	کتیبه های نستعلیق مساجد قاجار در اصفهان
۱۶۵	مقایسه فرمی کتیبه های نستعلیق در مساجد صفوی و قاجار اصفهان
۱۷۴	منابع و مأخذ

پیشگفتار

کتیبه، تبلور ماندگاری از نوشتار پیشینیان است که مفهومی ارزشمند را منتقل می‌سازد و در بسیاری از موارد با بهره‌گیری از هنر و تکامل خط در طی اعصار به شکل جلوه‌ای از هنر خوشنویسی در آمده است و صورتی تزئینی یافته است. کتیبه‌ها را می‌توان سندی برای زبان رایج، بیان کاربردی در جغرافیای حامل دانست که مذهب و مفاهیم بلند فرهنگی جامعه خود را در زمان ارائه می‌نمایند. برخی کتیبه‌ها، ثبت مکتوب واقعه‌ای در زمانی خاص را به عهده دارند. برخی برای پرورش روح به کار می‌روند و نمودی از فرهنگ جامعه خود هستند. کتیبه اثری هنری در بستر فرهنگ است و تابع مرزبندی‌های امروزی که زاییده اتفاقات گوناگون و عمدتاً سیاسی سده‌های اخیر می‌باشد، نیست. بررسی کتیبه‌ها، گاهی ما را تا کشورهای دوردست می‌برد. کشورهای که در حال حاضر حتی مرز مشترکی با هم ندارند اما ریشه‌های مشترک، همچنان آثار یک فرهنگ معرفی می‌نماید. برای مثال در بررسی و تحقیق پیرامون کتیبه‌های دوره اسلامی ایران می‌بایست تا آمودریا و سیحون سفر کرد و آثار موجود در آسیای میانه را به نظاره نشست. در این بررسی، ایران بزرگ سده‌های دور می‌بینیم که، شاهکارهای زیادی زاییده فرهنگ ایران، بسیاری اند هر چند در ایران امروز نباشند؛ همان گونه که رودکی و مولانا بزرگانی هستند. هویت ایرانی هر چند متولد سمرقند و بلخ باشند که امروز دیگر جزو خاک ایران محسوب نمی‌شوند.

- همه بناهای اسلامی، مساجد که قلب و مرکز شهر اسلامی هستند؛ غیر از الگوی خاص معماری خود همواره از یک عنصر تزئینی شاخص بهره‌مند بوده‌اند. کتیبه‌ها شاخص‌ترین تزئیناتی هستند که به دلیل خاصیت پیام‌رسانی مستقیم، از بین دیگر تزئینات زودتر نظر بیننده‌عام را در بناهای اسلامی به خود جلب می‌کنند. همواره کتیبه‌ها در زندگی شهر اسلامی بسیار مهم بوده و مضمون کتیبه‌ها از کاربری بناها پیروی می‌کرده به نحوی که

نقش اطلاع رسانی آن را دو چندان جلوه داده و کاربری تزئینی آن زیبایی خاصی به شهر اسلامی اعطا کرده است. کتیبه ها را می شود از زوایای گوناگون و در محدوده های مختلف مورد بررسی قرار داد. در بررسی کتیبه ها گاهی میدان تحقیق می تواند به یک مکان مشخص خلاصه شود و یک نوع خط، مثلاً کتیبه های نستعلیق فلان مسجد و مدرسه و گاهی نیز وسعت این میدان یک شهر یا یک کشور و یا یک منطقه می باشد.

در این اثنا نخست مشخصات کلی کتیبه ها را بیان کردیم. و سپس شناسایی مرز افتراق و اشتراک اجزای این هنر در قواعد کتابت و تزینات و به دنبال آن تعیین معیارهای دقیق برای کارشناسی و تعیین کیفیت هنری و معنایی کتیبه ها در معماری اسلامی پرداختیم. یعنی شرح و تعریف ماهیت و خصوصیات آن که با سیرزمان و هنر و نبوغ هنرمندان ایرانی به رشد و تکامل رسید. این راستا نقوش تزئینی استفاده شده در کتیبه ها شامل نقوش گیاهی و انواع آن مانند اسلیمی، خنجر، گل شاه عباسی و گل چندپر و نقوش هندسی و گره چینی و انواع گره های آن مورد بررسی قرار گرفته.

و نحوه ی تعامل و ترکیب با فضاهای معماری و رعایت تناسب های کلی و جزئی در کتیبه ها و نسبت آنها با ابعاد و اندازه های بناها یا همان اصول و ضوابطی کتیبه نگاری مثل تناسب و ترکیب و همچنین حسن وضع و حسن همجواری، توازن، تکرار اداله هماهنگی رنگ ها و نقش ها، که از مسائل مهم در کتیبه نگاری به حساب می آیند. در بخش انتهای کتاب با بررسی و مقایسه سیر تحول این هنر در دوره های تاریخی و سلسله های حکومتی از صدر ایران اسلامی به شناخت ویژگی های مختلف از کتیبه نگاری در هر دوره که از خط و دستنویسی متأثر بوده پرداختیم. البته سعی شده خصوصیات کتیبه ها در همه حوزه های حرفه ای کتیبه نگاری منجمله فن اجرا، مصالح، تزینات و نوع خط استفاده شده در دوره های تاریخی مورد بررسی قرار گیرد.

از تمامی اساتید و پژوهشگرانی که ما را در نگارش این آثار همراهی نموده اند کمال تشکر و قدردانی داریم. بویژه از سازمان بسیج دانشجویی کشور که ما را در ایجاد مرکز تحقیقات

معماری اسلامی ایرانی و تالیف کتب در این حوزه پژوهشی یاری نمود. و با حمایت‌های خود ناهمواری‌ها را در این عرصه برای ما هموار و میسر ساختند. در پایان تنها به عنوان ادای دین و انجام وظیفه این آثار را تقدیم به شهدای عرصه جهاد، سازندگی و خدمت‌رسانی به ملت ایران می‌نماییم، آزاد مردانی که نیک می‌اندیشیدند و عقل و منطق را پیشه خود نموده و جز رضای الهی و پیشرفت و سعادت جامعه، هدفی نداشتند.

من الله توفیق

نیما نیازمند